

Het gebruik van foto-elicitering bij het interviewen van jongeren met een licht verstandelijke beperking

Door: David Blommaert, Jozias van de Velde, Gabry Vanderveen en Hendrien Kaal

Samenvatting

De afgelopen jaren is er steeds meer aandacht voor de eigen inbreng in onderzoek van mensen met een beperking. Het betrekken van mensen met een verstandelijke beperking stelt wel eisen aan de gehanteerde onderzoeksmethode. Het gebruik van visueel materiaal kan helpen bij het verlevendigen en verduidelijken bij interviews. In een onderzoek van Blommaert en Van de Velde (2012) naar de veiligheidsbeleving van jongeren met een LVB die wonen in een leef- of behandelgroep is gebruik gemaakt van *photo elicitation*. Daarbij worden foto's die te maken hebben met de te bespreken thema's aangedragen door de onderzoeker, en wordt de respondent aan de hand hiervan bevraagd. Vijftien jongeren zijn benaderd voor een interview aan de hand van 33 foto's die op verschillende manieren in het interview gebruikt werden. De ervaringen met deze methode worden in deze factsheet beschreven. De algemene bevinding was dat deze methode zeer bruikbaar is voor deze doelgroep en rijke informatie opleverde.

Aanleiding

Bij onderzoek naar de ervaring en beleving van mensen met een verstandelijke beperking gebeurde het in het verleden dat er vooral over deze mensen werd gepraat, bijvoorbeeld door hulpverleners of familie. In de afgelopen jaren is er steeds meer aandacht voor de eigen inbreng van mensen met een beperking zelf en worden zij dan ook vaker aan het woord gelaten in verschillende studies.

Het betrekken van mensen met een verstandelijke beperking stelt wel bepaalde eisen aan de

gehanteerde onderzoeksmethoden (zie bijvoorbeeld Derks et al., 1994; Schuurman et al., 2004). Meer nog dan bij andere interviews moet er aandacht besteed worden aan de context van het interview. Er moet op gelet worden dat de respondent begrijpt wat van hem of haar verwacht wordt: dat betekent onder meer dat meer aandacht besteed moet worden aan het verkrijgen van *consent*. Ook moet de interviewer rekening houden met het taal- en begripsniveau van de respondent; en er moet bij het formuleren van de vragen rekening worden gehouden met mogelijke antwoordtendensen. Van der Hoorn (2010) raadt dan ook aan om zoveel mogelijk gebruik te maken van open vragen en waarom-vragen te vermijden. Tenslotte is het belangrijk rekening te houden met de vaak beperkte concentratieboog van deze respondenten.

Het gebruik van visueel materiaal bij interviews kan er voor zorgen dat de concentratie langer behouden blijft; het interview wordt hierdoor verlevendigd en vragen kunnen worden verduidelijkt. Naast de methodes waarbij gebruik wordt gemaakt van visuele hulpmiddelen - zoals smiley's of duimpjes bij het gebruik van schaalvragen (zie bijvoorbeeld De Boer & Kaal, 2012), of tekeningen ter verduidelijking van bepaalde begrippen - kan ook gebruik worden gemaakt van foto's.

Eerder onderzoek liet zien dat door gebruik te maken van foto's, de persoon met een licht verstandelijke beperking zijn beleving beter onder woorden kan brengen. Dat kan leiden tot rijkere informatie (Schuurman et al, 2004; Becker et al, 2004; Jurkowski 2008; Slump et al, 2010). Door het gebruik van foto's wordt ook de betrouwbaarheid van de gegeven informatie verhoogd (Baarda et al, 2005). Mensen met een verstandelijke beperking voelen zich aangesproken en praten dan over hun eigen associaties met de foto's (Folkestad, 2000). Dit versterkt het gevoel dat hun deskundigheid bijdraagt aan het onderzoek. Het gebruik van foto's neemt ook

remmingen weg en de geïnterviewde krijgt meer kans om zelf te vertellen over wat hij ziet; de onderzoeker hoeft minder vragen te stellen (Clark, 1999). De conclusie op basis van de literatuur is dan ook dat het gebruik van foto's in het onderzoek naar de beleving van veiligheid door mensen met een LVB een meerwaarde kan hebben.

In het gebruik van foto's als basis voor interviews worden doorgaans twee methodes onderscheiden: *photo voice* en *photo elicitation*. Bij *photo voice* wordt aan de respondenten gevraagd om zelf foto's te maken die dan in een open interview kunnen worden besproken. Bij *photo elicitation* worden foto's aangeboden die (volgens de onderzoeker) te maken hebben met de te bespreken thema's. Aan de hand hiervan wordt de respondent bevroegd (Vanderveen, 2008).

In een onderzoek van Blommaert en Van de Velde (2012) naar de veiligheidsbeleving van jongeren met een LVB die wonen in een leef- of behandelgroep is gebruik gemaakt van deze laatste methode. De bevindingen van dit onderzoek zijn beknopt beschreven in een artikel in het tijdschrift *Onderzoek en Praktijk* (Van de Velde et al., 2013). In deze factsheet wordt specifiek ingegaan op deze onderzoeksmethode en de bruikbaarheid hiervan voor toekomstig onderzoek.

Aanpak

Voor het onderzoek van Blommaert en Van de Velde zijn 15 jongeren benaderd die op het moment van het onderzoek woonachtig waren op twee locaties binnen de instelling 's Heerenloo. De jongeren zijn geselecteerd om een zo groot mogelijke spreiding van kenmerken te krijgen binnen de steekproef. De jongeren varieerden in leeftijd van 16 tot en met 22 jaar, hadden een IQ tussen de 55 en de 80, zaten tussen de 1 en 30 maanden in de huidige woning, en ontvingen begeleiding variërend van enkele uren tot 24 uur per dag.

Met keuze voor de *photo-elicitation* methode konden de onderzoekers bepalen wat en wie op de foto's te zien was. In vergelijking met *photo-voice*, een methode waarbij respondenten zelf foto's maken, wordt hiermee de inbreng van de respondenten beperkt. Tegelijkertijd geeft dit de onderzoekers wel de mogelijkheid zelf te bepalen welke onderwerpen in het onderzoek aan bod komen. In het onderhavige onderzoek werd bijvoorbeeld bij het vooraf selecteren van de foto's op basis van de literatuur een onderscheid gemaakt tussen situationeel fysieke factoren,

situationeel sociale factoren en sociaal-culturele factoren (Van de Velde & Blommaert, 2012). Bovendien werden met deze methode problemen op het gebied van privacy, bijvoorbeeld die van groepsgenoten van de respondenten, voorkomen.

Implicatie van deze keuze was dat de locaties en situaties afgebeeld op de foto's vooraf door de onderzoekers bepaald moesten worden. Hiervoor hebben vijf richtinggevende interviews plaatsgevonden met mensen uit het werkveld, zoals groeps werkers en orthopedagogen. Deze interviews leverden kennis op over locaties en situaties waarin respondenten zich mogelijk veilig dan wel onveilig zouden voelen. Zoals eerder aangegeven kan gebruik worden gemaakt van associatie bij het weergeven van een situatie en/of locatie. Zo zijn bijvoorbeeld alle bushaltes in de regio vertegenwoordigd door de foto van slechts één bushalte. Op basis van de interviews is een lijst samengesteld van 33 locaties en situaties die vervolgens door de onderzoekers zijn gefotografeerd.

Alle interviews hadden een gelijke opbouw. Eerst werd de respondent bevroegd over zijn woon-situatie, familie en hulpverleningsgeschiedenis. Dit eerste deel van het interview nam ongeveer 15 minuten in beslag. Vervolgens werden de foto's in willekeurige volgorde op de tafel gelegd, om deze daarna op verschillende wijzen te gebruiken in het interview.

1. De respondent werd gevraagd om vijf foto's te kiezen die hem/haar als eerste waren opgevallen. Deze foto's werden samen met de respondent bekeken en op informele wijze besproken. De gedachte hierachter was dat de respondent zo werd uitgelokt om ongestuurd associaties te geven bij de foto's. Hier kon door de onderzoekers op worden doorgevraagd.
2. De respondent werd gevraagd om foto's te selecteren die bij hem/haar gedachten aan onveiligheid opriepen.
3. Er werd gekeken naar het inschattingvermogen door situaties te schetsen op de gefotografeerde locaties. Zo werd aan de respondent gevraagd zich het 'lege steegje' in de avonduren voor te stellen en aan te geven welke gedachten en gevoelens dit opriep.
4. De respondent werd gevraagd vijf foto's te kiezen en deze op volgorde te leggen met aan de ene kant foto's die een veilig gevoel opriepen en aan de andere kant foto's die een onveilig gevoel opriepen. Zo konden gradaties

worden aangebracht als veilig, iets minder veilig, beetje onveilig en onveilig.

Bevindingen

De foto's

De onderzoekers hebben 33 foto's gemaakt, waarop voornamelijk algemene locaties waren te zien zoals een bushokje, een school, een politiebureau of een winkelstraat. Ook zijn enkele foto's gemaakt van details, zoals een bord van het UWV en een pinautomaat. Wat opviel in de interviews was dat respondenten een aantal van de gefotografeerde locaties volledig links lieten liggen. Zo is een foto van het UWV, waarvan de ondervraagde mensen uit het werkveld dachten dat het een heel betekenisvolle plaats was voor de respondenten, door geen enkele respondent gebruikt.

In de literatuur werd geen richtlijn gevonden voor het aantal foto's dat gebruikt zou kunnen worden. Het aantal van 33 foto's bleek in sommige gevallen wat hoog. Veel respondenten gaven dit aan en soms was het - gezien de beperkte ruimte die beschikbaar was - wat lastig om de foto's naast elkaar te presenteren. De meeste respondenten gebruikten ook niet alle foto's. Toch gaf geen enkele respondent aan het te veel te vinden of er geen zin meer in te hebben om de foto's te bekijken. Hieruit viel op te maken dat er weliswaar wat minder foto's gebruikt hadden kunnen worden, maar dat dit niet strikt noodzakelijk was. De foto's waren van het formaat 15x20 centimeter. De respondenten gaven aan dit een prettige grootte te vinden.

Wekken eerste interesse

Bij het benaderen van de respondenten voor het onderzoek werd direct gemeld dat het ging om een gesprek waarbij foto's werden bekeken. Dit wekte interesse op. Zodra de foto's op tafel kwamen was te zien dat de houding van de respondenten veranderde. Respondenten gingen recht op zitten, begonnen meer te praten en keken geïnteresseerd naar de foto's die voor hen op de tafel werden uitgesteld.

Associatie en initiatief

De respondenten spraken uit dat ze dingen die op de foto's stonden herkenden of ze associeerden een foto met een beleving of situatie uit hun eigen leven. Met name algemene foto's van bijvoorbeeld een winkelstraat of een woonkamer werden geassocieerd met locaties en situaties uit het eigen leven. Meer gedetailleerde foto's, zoals een foto van een pinautomaat, bleven regelmatig

onaangeroerd. Verder viel op dat de respondenten zelf richting gaven aan het gesprek, waarbij zij foto's oppakten of ernaar verwezen. Hieruit was te merken dat de respondenten met de foto's op tafel gemakkelijk praatten.

De onderzoekers streefden ernaar om bij iedere foto die de respondent koos, de respondent zelf te laten vertellen wat hij of zij hierop zag. Dat waren soms verrassende dingen. Een foto van de ingang van de instelling waar de respondenten verbleven, werd bijvoorbeeld door een respondent niet geassocieerd met de instelling, maar met een milkshake die hij een keer had gedronken. Deze associatie werd opgeroepen door een milkshakebeker die zichtbaar op de foto op een paaltje stond.

Procedure en uitleg

Wanneer er een stilte viel hielpen de eerder beschreven procedures, zoals bijvoorbeeld het maken van een selectie van foto's die een bepaalde gedachte of bepaald gevoel opriepen. Het gesprek kon op die manier gemakkelijk weer op gang geholpen worden.

Sommige van de opdrachten bleken te complex, zoals de opdracht om vijf foto's naast elkaar te leggen in de volgorde van 'meest onveilig' tot 'meest veilig'. Sommige respondenten kwamen niet verder dan twee foto's. Dit waren de respondenten met een lager IQ. De respondenten met een hoger IQ konden er vier of vijf uitzoeken en die in een volgorde leggen. Ze legden dan ook uit waarom ze voor die volgorde gekozen hadden. Sommigen hadden ook moeite met de vragen naar een beleving. Dan moesten de onderzoekers eerst meer uitleg geven over bijvoorbeeld een woord als 'onveilig'.

Sommige respondenten vroegen na het uitvoeren van een opdracht of het goed of fout was wat ze hadden gedaan. Het was dan ook belangrijk om de respondent uit te leggen dat het niet om goede of foute antwoorden ging, maar dat het erom ging dat ze iets vertelden over hoe zij plaats en situaties beleefden.

Concentratieboog

De gesprekken duurden gemiddeld 45 minuten; dat liet zien dat een licht verstandelijk beperkte jongere met deze interviewmethode een langere spanningsboog heeft dan doorgaans wordt verondersteld. Het viel op dat de meeste respondenten na het interview nog even bleven hangen om na te praten.

Dit onderzoek laat kortom zien dat foto elicitering een bruikbare onderzoeksmethode lijkt te zijn bij respondenten met een LVB.

Literatuur

Baarda, D.B; Goede, de, M.P. en Teunissen, J. (2005) *Basisboek Kwalitatief Onderzoek, handleiding voor het opzetten en uitvoeren van kwalitatief onderzoek*. Houten: Wolters-Noordhoff.

Becker, H; Roberts, G., Morrison, J; & Silver, J. (2004) Perspectives. Recruiting people with disabilities as research participants: challenges and strategies to address them. *Mental Retardation*, 42 (6): 471-475.

Blommaert, D. J. C., & Velde, H. J. C. van de (2012). *Een veilige basis; Afstudeeronderzoek over veiligheidsbeleving bij jongeren met een licht verstandelijke beperking, woonachtig bij behandel- en leefgroepen van 's Heeren Loo Zuid Holland Noord*. Opleiding SPH, Hogeschool Leiden.

Boer, W. de, & Kaal, H.L. (2012) *Het aanpassen van de Werkalliantie-vragenlijst voor gebruik bij jongeren of bij mensen met een licht verstandelijke beperking*. Factsheet 2, LVB en Jeugdcriminaliteit. Leiden: Hogeschool Leiden.

Clark, C.D. (1999). The autodriver interview: A photographic viewfinder into children's experience. *Visual Studies*, 14, 39-50.

Derks, W.A.M; Bernard, S; Petry, D; Haveman, M.J. & Laake, M.J.L.L. van (1994). Onbegrepen vragen: over het interviewen van licht verstandelijk gehandicapten. *Maandblad Geestelijke volksgezondheid*, 49, 1, 54-58.

Folkestad, H. (2000). Getting the picture: Photo-assisted conversations as interviews. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 2, 3-21.

Hoorn, D. van der (2010). *Gebruikerscarrières van mannen met een licht verstandelijke beperking uitgevraagd*. Scriptie. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.

Jurkowski, J.M. (2008). Photovoice as Participatory Action Research Tool for Engaging People With Intellectual Disabilities in Research and Program Development. *Intellectual and developmental disabilities*. 46 (1), 1-11.

Schuurman, M., Speet, M., & Kersten, M. (2004). *Onderzoek met mensen met een verstandelijke beperking*. Utrecht: LKNG.

Slump, L. E. G, Moonen, X. M. H, Hoekman, J., & Jongmans, M. J. (2010). Zelfstandig zijn als dat kan: Toekomstbeelden van jongeren met een licht verstandelijke beperking verblijvend in een orthopedagogisch behandelcentrum. *NTZ*, 36,248-262

Vanderveen, G. N. G. (2008). Laat het zien! Het gebruik van foto's in interviews. *Tijdschrift voor Criminologie*, 4, 384-395.

H.J.C. van de Velde, D.J.C. Blommaert, G.N.G. Vanderveen en H.L. Kaal (2013) Een veilige basis: veiligheidsbeleving bij jongeren met een licht verstandelijke beperking. *Onderzoek en Praktijk*, 11(1), <http://www.lvgnet.nl/lkc/oenp.html>

Deze serie factsheets omvat korte verslagen van onderzoek uitgevoerd binnen het lectoraat Jeugd – LVB en jeugdcriminaliteit onder verantwoordelijkheid van de lector, mw. dr. Hendrien Kaal. Voor meer informatie kunt u contact opnemen met LVB.jeugdcriminaliteit@hsleiden.nl